

Kouluelämää Snellmanin ajan Helsingissä

Skolliv i Helsingfors på Snellmans tid

Eeva Miettinen & Raimo Savolainen

Johan Vilhelm Snellmanin syntymän 200-vuotisjuhlan kunniaksi järjestetään vuonna 2006 tapahtumia ja juhlallisuuksia niillä paikkakunnilla, joilla hän asui elämänsä aikana. Juhlavuoden teemana on sivistys. Helsingin kaupungin juhlavuoden ohjelmaan kuuluu Helsingin kaupungin tietokeskuksen ja Helsingin kaupunginmuseon yhteistyönä toteuttama *Kouluelämää Snellmanin ajan Helsingissä – näyttely*. Näyttely pidettiin Helsingin kaupungin Jugendsalissa 25.1.–26.2.2006.

Artikkelin kursivoidut osuudet ovat otteita Raimo Savolaisen, J. V. Snellman 200-vuotta juhlavuoden pääsihteeri, puheesta näyttelyn avajaisissa 25.1.2006.

Näyttelyssä ja julkaisussa esitellään Johan Vilhelm Snellmanin elämää, Snellmanin ajan Helsinkiä ja kouluelämää asiakirjojen, valokuvien, kouluesineistön ja opetusvälineiden avulla. Snellmanin aika oli suurten muutosten aikaa sekä Helsingille että kouluelämälle; Helsinki kasvoi pikkukaupungista maan pääkaupungiksi ja kehittyväksi teollisuuskaupungiksi, kansanopetus yleisty, luotiin kansa- ja oppikoulujärjestelmät sekä aloitettiin suomenkielinen opetus. Kaikessa toiminnassaan Snellman ajoi suomalaisen kansallisuuden ja suomen kielen asemaa. Hän toimi myös aktiivisesti

Johan Wilhelm Snellmans födelses 200-årsjubileum till ära ordnar man under året 2006 evenemang och festligheter på de orter i Finland där han bott. Temat för jubileet är bildning. I det jubileumsprogram som Helsingfors stad ordnar ingick utställningen *Skolliv i Helsingfors på Snellmans tid* i Jugendsalen den 25.1.–26.2.2006, uppbyggd i samarbete mellan Helsingfors stads faktacentral respektive stadsmuseum.

De kursiverade styckena är utdrag ur Raimo Savolainens (generalsekreterare för 200-årsjubileet för J. W. Snellman) tal vid utställningens öppning den 25.1.2006.

Utställningen och publikationen berättar med dokument, fotografier, skolinventarier och läromaterial om Johan Wilhelm Snellmans liv, Helsingfors och skollivet på Snellmans tid – en tid av stora förändringar för både Helsingfors och skolan. Helsingfors. Under Snellmans livstid växte Helsingfors från en småstad till landets huvudstad och en dynamisk industristad. Folk-skol- resp. lärdomsskolväsendet byggdes upp och folkundervisning på finska inleddes. I hela sin gärning drev Snellman den finländska nationens och det finska språkets sak. Han verkade även aktivt för en finskspråk-

suomenkielisen opetuksen, tyttöjen koulutuksen ja opetusmenetelmien kehittämisen puolesta.

J.V. Snellman 1806–1881

Johan Vilhelm Snellman oli 1800-luvun tärkeimpiä suomalaisia ajattelijoita ja lukeutuu yhä Suomen merkittävimpiin suurmiehiin. Hän toimi mm. kirjailijana, toimittajana, professorina ja senaattorina sekä vaikutti ratkaisevasti suomen kielen oikeuksia koskevan julistuskirjan ja oman rahan saamiseen.

Johan Vilhelm Snellman syntyi 12.5.1806 Tukholmassa, missä hänen Pohjanmaalta kotoisin olleet vanhempansa olivat opiskelleet ja avioituneet. Johan Vilhelm oli seitsemän vuotta vanha, kun perhe muutti takaisin Suomeen ja asettui Pohjanmaan merenkulun keskukseen Kokkolaan. Kouluikään tultuaan Johan Vilhelm lähetettiin opiskelemaan Oulun triviaalikouluun. Kouluopinnot päättyivät Oulun paloon vuonna 1822.

Snellman kirjoittautui 22.2.1816 yliopistoon valmistavaan Oulun triviaalikouluun. Venäjän vallan ajasta huolimatta Snellmanin koulussa noudatettiin Ruotsin vallan aikaista melkein 100-vuotiaasta puhdasoppisuuden ajan koulujärjestystä: opetuksen pääpaino oli teologiassa ja raamatunhistoriassa, kreikassa ja latinassa sekä maantieteessä ja historiassa. Sen lisäksi erityisesti Oulussa opetettiin hepreaa, saksaa ja ranskaa. Opetusmenetelmänä oli ulkoluku ja kertominen. Nuorison piti ensin oppia kieliä ja muita muistinvaraisia kouluaineita. Tällä tavalla tietä tasoitettiin enemmän kypsää arvostelukykyä vaatineille aineille.

Pänttäämisen ja läksyjen ohella leikkimiseen jäi aikaa. Ensimmäisinä kevätpäivinä alkoi linnunpyydystys, sitten alkoi jokaisena vapaahetkenä pallonlyönti ja siinä ohella pillien ja kirjokeppien valmistaminen. Kesällä uitiin, oleskeltiin jokisuun pienillä luodoilla, rakennettiin vesimyllyjä ja uitettiin leikkiveneitä. Syksyllä poimittiin puolukoita ja paistettiin perunoita riidessä. Syksyn kylmyys toi jään ja lumen, kelkat, sukset

kig undervisning, utbildning för flickor, och förbättrade undervisningsmetoder.

J. W. Snellman 1806–1881

Snellman lastensa kanssa. Kuvassa vasemmalta Karl, Henrik, Johan Ludvig, Hanna ja Willhelm. Snellman avioitui vuonna 1845 Johanna (Jeanette) Wennbergin kanssa. Perheeseen syntyi seitsemän lasta, joista viisi eli aikuisikään. Jeanette kuoli vuonna 1857. Museovirasto.

Snellman med sina barn. Fr. v. Karl, Henrik, Johan Ludvig, Hanna och Willhelm. År 1845 hade Snellman gift sig med Johanna (Jeanette) Wennberg. Paret fick sju barn, varav fem nådde vuxen ålder. Jeanette dog år 1857. Museiverket.

Johan Vilhelm Snellman var en av förgrundsfigurerna inom den finländska intelligention på 1800-talet och räknas fortfarande som en av landets viktigaste störmän. Han verkade bl.a. som författare, redaktör, professor och senator, och hade en avgörande roll för manifikestet om finska språket och att storfurstendömet fick en egen valuta.

Johan Vilhelm Snellman föddes den 12 maj 1806 i Stockholm, där hans österbottniska föräldrar studerat och gift sig. Johan Vilhelm var sju år gammal när familjen flyttade tillbaka till Finland, till den österbottniska sjöfartsknutpunkten Gamlakarleby. Som tioåring fick han åka till trivialskolan i Uleåborg. Hans skolgång avbröts år 1822 av att Uleåborg brann.

ja luistimet, joille joen vuolas vesi loi jatkuvasti uusia reittejä. Tässä toveripiirissä Snellmanin suomen kielen taito kehittyi sujuvaksi.

Triviaalikoulun jälkeen Snellman kirjoittautui samanaikaisesti Johan Ludvig Runebergin ja Elias Lönnrothin kanssa Turun akatemiaan tavoitteenaan papin ura. Opinnot keskeytyivät vuonna 1827 Turun paloon. Snellman jatkoi opiskelua Helsinkiin siirrettyssä yliopistossa, missä hän vaihtoi pääaineensa filosofiaksi. Opiskeluaikanaan hän omaksui vaikutteita hegeliläisestä filosofiasta. Hegelistä poiketen hän korosti valtion sijasta kansakunnan ja kansallishengen merkitystä sivistyksen edellytyksenä. Snellman valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1831 ja dosentiksi neljä vuotta myöhemmin. Opiskelu- ja dosenttiaikanaan Snellman osallistui aktiivisesti ylioppilaskunnan ja Lauantaiseuran toimintaan sekä puolusti kiivaasti akateemista itsehallintoa. Yliopiston konsistorio erotti Snellmanin virastaan kiivaiden mielipiteiden ja itsepintaisten periaatteiden vuoksi.

Opiskeluajoistaan lähtien Snellman halusi sytyttää samanlaisen tiedonhalun muihinkin. Useina vuosina hän toimi kotiopettajana ja maisteriksi valmistumisen jälkeen Snellman toimi latinan lehtorina Helsingfors Lyceumissa, joka oli uudenväliseen kasvatusperiaatteen nojaava yksityiskoulu. Opetusohjelma sisälsi triviaalikoulun ja lukion opintokurssit räätälöitynä yhdeksi kokonaisuudeksi. Pääpaino oli humanistisilla oppiaineilla, jossa klassiset kielet olivat etusijalla ja käytössä oli aineopettajajärjestelmä. Mekaanisen ulkoluon tilalle yritettiin lukuaineet sijoittaa psykologisesti oppilaiden edellytyksiä vastaavaksi ja vanhat oppikirjat korvattiin tuoreemmilla. Ruumiillinen rangaistus korvattiin arestirangaistuksella ja etupäässä koetettiin vedota oppilaiden kunnian- ja velvollisuudentuntoon. Uushumanistisena tavoitteena ei ollut vain opettaa mutta myös kasvattaa lapsia. Kasvatuksessa oli otettava tasapuolisesti huomioon ruumiillinen ja henkinen puoli.

Snellman vietti vuodet 1839–1842 Ruotsissa ja Saksassa. Noina vuosina hänen tieteellinen tutkimus-

Den 22.2.1816 skrevs Snellman in vid Trivialskolan i Uleåborg, en skola som gav behörighet för universitetsstudier. Trots att Finland redan hörde till det ryska kejsardömet tillämpade skolan fortfarande den gamla svenska skolordningen med rötter i ortodoxin: huvudvikten låg på teologi och biblisk historia, grekiska och latin samt geografi och historia. Dessutom lärde man sig hebreiska, tyska och franska. Undervisningsmetoden var utantilläsning och repetition. De unga skulle först lära sig språk och andra skolämnen som byggde på memorering. På så vis jämnades vägen för ämnen som krävde mera mogen bedömning.

Trots pluggande och läxläsning fanns det tid för lek. De första vardagarna började med fågelfångst, sedan vidtog rullande av bollar och täljandet av visselpipor och spön. Om somrarna simmade man och höll till på de små skären i älvmyningen, byggde vattenmöllor och lekte med barkbåtar. Om höstarna plockades blåbär och stektes potatis i rian. Höstens kyla förde med sig is och snö, källkar, skidor och skridskor. Man åkte bl.a. på älven. I denna kamratkrets lärde sig Snellmans tala finska flytande.

Efter trivialskolan skrev Snellman samtidigt som Johan Ludvig Runeberg och Elias Lönnroth in sig vid Åbo Akademi, för att studera till präst. Studierna avbröts av Åbo brand år 1827. Efter Åbo brand flyttade akademien till Helsingfors, och i samma veva slog Snellman om från teologi till filosofi som huvudämne. Han kom att ta klara intryck av den hegelianska filosofin. Men i motsats till Hegel betonade han nationens och nationalandans snarare än statens betydelse för civilisationen. Filosofie kandidat blev Snellman år 1831, och docent fyra år senare. Under sin studie- och doctentid deltog han aktivt i studentkårens och Lördags-sällskapets verksamhet och var en ivrig förkämpe för den akademiska autonomi. Universitetets konsistorium avsatte honom emellertid från hans tjänst på grund av hans starka åsikter och tjurnackade principer.

Redan under studietiden ville Snellman sprida sin studieiver omkring sig. I många år verkade han som informator, och efter att ha blivit färdig magister tog han

työnsä ja julkaisutoimintansa olivat vilkkaimmillaan. Snellmanin kansallinen ohjelma muotoutui matkan aikana. Hänen mielestään suomenkielinen rahvas oli sivistettävä.

Helsinkiin palattuun Snellman havaitsi akateemisten uraväylien olevan edelleen tukossa ja muutti vuonna 1843 syrjäiseen Kuopioon yläalkeiskoulun rehtoriksi. Rehtorin viran ohessa hän toimitti vuosina 1844–1846 ruotsinkielistä Saima-lehteä, joka oli merkittävä suomalaisen sivistyselämän valveuttaja. Lehti lakkautettiin kumouksellisuuden vuoksi. Snellman siirtyi kulttuuripoliittiseen ja yhteiskuntakriittiseen Litteraturbladet-lehteen. Käytännöllisempiä neuvoja hän jakoi Maamiehen Ystävä -lehdessä.

Saima-lehdessään hän korosti kansansivistyksen merkitystä. Hänen mukaansa kansakoulujen tärkein tavoite olisi opettaa sisälukua ja ohjata myös luetun sisällön ymmärtämiseen. Pää tarkoituksena oli herättää tiedonjanoa ja yhdessä kotikasvatuksen kanssa synnyttää hyviä tapoja eli päästä tosi sivistykseen. Tavoitteena oli antaa vähän opetusta mutta perusteellisesti. Snellman perusteli aloitteensa Euroopan tilanteella, jossa yhteiskuntaluokkien välinen juopa uhkasi yhteiskuntarauhaa. Snellmanin mielestä tehokas lääke tämän eron kaventamiseksi sivistyksen keinoin oli kansakoulujen perustaminen Suomeen. Maamiehen ystävässä hän selitti pirtinlattian tasolla, miten suuri viisaus on halu oppia laskemaan, lukemaan, kirjoittamaan ja opetti kansaa näihin taitoihin kirjoituksissaan melkein kädestä pitäen.

Snellman muutti perheineen vuonna 1849 Helsinkiin. Snellman kutsuttiin vuonna 1856 Keisari Aleksanterin yliopiston siveysopin ja tieteiden järjestelmän professoriksi. Snellmanin julkinen valtiomiesura alkoi vuonna 1863 tapahtuneella nimityksellä Senaatin jäseneksi ja valtiovarainoimituskunnan päälliköksi. Hän vaikutti ratkaisevasti siihen, että vuoden 1863 asetus suomen kielen oikeuksista saatiin aikaan. Asetuksen mukaan suomen kielen tuli olla tasa-arvoinen ruotsin kielen kanssa kaikessa suomenkielistä väestöä koskevassa hallinnossa. Hän osallistui myös mm. rahau-

tjänst som lektor i latin vid Helsingfors Lyceum, en privat skola som tillämpade nyare pedagogiska principer. Undervisningsprogrammet innehöll trivialskolans och gymnasiets kurser skraddarsydda till en och samma helhet. Huvudvikten låg på humaniora, med de klassiska språken främst. Skolan hade ämneslärare. I stället för mekanisk utantilläsning försökte man ordna läseämnen så att de motsvarade elevernas psykologiska förutsättningar, och de gamla läroböckerna ersattes med nyare. Kroppssaga utbyttes mot arrest, och i främsta rummet värdjades man till elevernas heders- och plikt känsla. Det neohumanistiska syftet var inte bara att lära utan även fostra barnen. Inom fostran skulle både kropp och själ beaktas jämnt.

Åren 1839–42 tillbragte Snellman i Sverige och Tyskland. Under dessa år var hans vetenskapliga forskningsarbete och utgivningsverksamhet som livligast. Även sitt nationella program utformade Snellman under utlandsvistelsen. Han ansåg att den finskspråkiga allmogen skulle ges bildning.

Efter återkomsten till Helsingfors märkte Snellman snart att den akademiska banan fortfarande var stängd för honom, så år 1843 tog han tjänst som rektor för den högre elementarskolan i Kuopio. Vid sidan om sin rektorstjänst var han åren 1844–46 redaktör för den svenskspråkiga tidskriften Saima, en viktig röst inom finländsk bildning. Saima lades snart ned såsom omstörtande, och Snellman började skriva i det kulturpolitiska och samhällskritiska Litteraturbladet. Mera praktiska råd delade han med sig av i tidskriften Maamiehen Ystävä.

I Saima betonade han vikten av bildning för allmogen. Enligt honom var folkskolornas viktigaste uppgift att lära eleverna läsa innantill och vägleda till förståelse av det lästa. Huvudsyftet var att väcka kunskapsörst och tillsammans med hemmets uppfostran skapa goda seder, dvs. uppnå verklig bildning. Tanken var att inte ge så mycket undervisning men desto grundligare sådan. Som skäl för sina tankar angav Snellman läget i Mellaneuropa, där klyftan mellan samhällsklasser hotade samhällsfriden. Ett effektivt sätt att minska

udistuksen toteuttamiseen ja kansanopetuksen perustan luomiseen.

Aleksanteri II aateloï Snellmanin vuonna 1866 tunnustuksena pitkästä ja ansiokkaasta palveluksesta. Snellman toimi aatelissäädyn edustajana valtiopäivillä vuosina 1867, 1872 ja 1877.

Snellman erosi senaattorin virastaan vuonna 1868. Eronsa jälkeen hän toimi Suomen Hypoteekkiyhdistyksen toiminnanjohtajana vuosina 1869–1881. Johan Vilhelm Snellman kuoli 4.7.1881 Danskarbyn maatilalla Kirkkonummella.

Snellmanin ajan Helsinki

Keisari Aleksanteri I julisti Helsingin 8.4.1812 Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi. Keisari oli suopea Helsingille ja hänen suojeluksessaan kaupunki kaavoitettiin ja rakennettiin komeaksi suurkaupungiksi. Vuonna 1808 tulipalossa tuhoutunut kolmentuhannen asukkaan satamakaupunki aloitti uuden vaiheen historiassaan.

Valtionneuvos J. A. Ehrenström laati Helsingille uuden asemakaavan, jonka tunnuspiirteitä olivat suorat, pitkät ja leveät kadut sekä säännölliset korttelit. Preussilainen arkkitehti Carl Ludvig Engel vastasi kaupungin uudelleenrakentamisesta. Hän suunnitteli 30 julkista empiretyylistä rakennusta ja vastasi yli 600 asunnon rakennuttamisesta. Kaupungissa oli 1850-luvulla 15 000 asukasta. Uutta väkeä oli muuttanut mm. keskusvirastojen ja yliopiston pääkaupunkiin siirtämisen mukana sekä parempien ansiomahdollisuuksien houkuttelemana.

Helsingistä tuli 1800-luvun aikana Suomen suurin teollisuuskeskus. Perinteisen kulutustavaratuotannon rinnalle nousi koneteollisuus 1800-luvun puolivälissä. Hyvät liikenneyhteydet sisämaahan ja ulkomaille edistivät kehitystä. Kaupungin vaurastuminen näkyi myös rakentamisen vilkastumisena 1870-luvulla. Puutalovaltainen keskusta muuttui uusrenessanssistyylliseksi kivikaupungiksi. Helsingissä oli vuonna 1875 lähes 31 000 asukasta.

denna klyfta i Finland var att skapa ett folkskolväsende, tyckte han. I tidningen Maamiehen Ystävä (övers. lantmannens vän) framlade han på gräsrotsnivå hur klokt det är att vilja lära sig räkna, läsa och skriva, och vägledde allmogen till dessa färdigheter nästan handgripligen.

I slutet av år 1849 flyttade Snellmans till Helsingfors. År 1856 kallades Johan Wilhelm till professuren i sedelära och vetenskapernas system vid Alexandersuniversitetet i Helsingfors. Snellmans offentliga bana som statsman började år 1863, då han utnämndes till medlem av Senaten och chef för Finansexpeditionen. Han medverkade i avgörande grad till att en förordning om finska språkets rättigheter utgavs år 1863. Förordningen slog bl.a. fast att finska språket skulle vara jämställt med svenskan i alla ärenden som angick den finskspråkiga befolkningen. Han deltog även i genomförandet av en penningreform och läggandet av en grund för folkbildningen. År 1865 fick Finland en egen officiell penningenheter, den finska marken.

År 1866 adlades Snellman av kejsar Alexander II som erkänsla för lång och framgångsrik tjänst. Som företrädare för det adliga ståndet verkade han sedan vid lantdagarna år 1867, 1872 och 1877. Som senator avgick han år 1868. Efter sin avgång verkade Snellman bl.a. som verkställande direktör för Finlands Hypoteksförening åren 1869–1881. Johan Wilhelm Snellman dog den 4 juli 1881 på Danskarby gård i Kyrkslätt.

Helsingfors på Snellmans tid

Den 8 april 1812 upphöjde Kejsar Alexander II Helsingfors till huvudstad i Storfurstendömet Finland. Kejsaren var välvilligt inställd mot Finland, och i hans beskärm planlades och byggdes staden om till en ståtlig storstad. Hamnstaden med tretusen invånare, som bränts ner år 1808, inträdde i ett nytt skede av sin historia.

Statsrådet J. A. Ehrenström gjorde upp en ny stadsplan för Helsingfors, kännetecknad av raka, långa och breda gator med regelbundna kvarter. Den preussiske

Kouluelämää Helsingissä 1800-luvulla

Suomen liittäminen Venäjään vuonna 1809 ei vaikuttanut Suomen kouluoloihin. Ruotsinvallan aikainen koulukäytäntö säilyi 1840-luvulle saakka. Pääasiassa pappiskoulutusta palvellut koululaitos koostui pojille tarkoitetuista 1–2 -luokkaisista pedagogioista, 4–5 -luokkaisista triviaalikouluista sekä kolmivuotisesta lukiosta. Venäjän koulujärjestelmä erosi ruotsalaisesta mm. siinä, että siellä oli myös tytöille tarkoitettuja kouluja, koulut toimivat yliopistojen yhteydessä ja koulukuri oli humanimpaa. Helsingin seudun tärkein koulukaupunki oli Porvoo, jossa toimi maan ainoa lukio. Helsingin ainoa oppilaitos 1810-luvulle saakka oli Helsingin triviaalikoulu.

Helsingissä oli kansanopetusta varten erilaisia kouluja jo ennen varsinaisen kansakoulutoiminnan aloittamista vuonna 1867. Köyhäinhoidon johtokunta huolehti köyhäintaloon otettujen lasten koulutuksesta. Katajanokalle perustettiin vuonna 1817 ensimmäinen rahvaan lapsille tarkoitettu ns. köyhien koulu ja vuonna 1839 aloitti toimintansa Keski-Euroopassa suosittu vuoro-opetuskoulu, joka perustettiin ensin poikia varten. Köyhien tyttöjen käsityökoulu muutettiin vuonna 1840 vuoro-opetuskouluksi. Vuoro-opetuskoulussa vartuneemmat oppilaat auttoivat opettajaa johtamalla nuorempien oppilaiden lukua kirjoitusharjoituksia pienissä ryhmissä. Vuonna 1858 vuoro-opetuskoulun yhteyteen perustettiin sekä tytöille että pojille tarkoitettu Suomalainen koulu.

Helsingissä toimi 1840- ja 1850-luvuilla alle kouluikäisille tarkoitettuja pientenlastenkouluja, jotka olivat lastentarhojen koulumaisia edeltäjiä. Käsityöläisten oppipojille järjestettiin opetusta sunnuntai- ja iltakouluissa. Lisäksi Helsingissä toimi 1860-luvulla muita yleis-

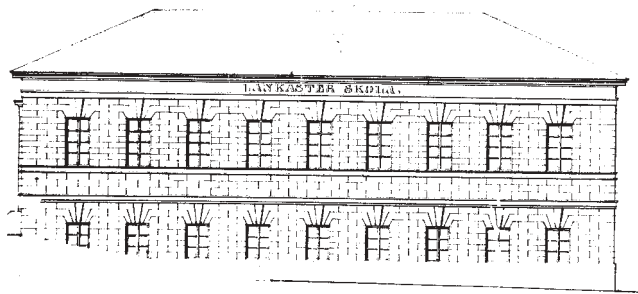
arkitekten Carl Ludwig Engel var ansvarig för stadens återuppbyggnad. Han ritade 30 offentliga byggnader i empirestil och lät bygga över 600 bostäder. På 1850-talet hade stadens folkmängd redan nått 15 000. Utnämningen till huvudstad och flyttningen av Åbo Akademi efter Åbo brand gjorde att många tjänstemän flyttade till Helsingfors, och därmed också köpmän och hantverkare.

Under 1800-talet blev Helsingfors Finlands största industriort. Produktionen av traditionella konsumtionsvaror fick vid seklets mitt sällskap av maskinindustrin. De allt bättre kommunikationerna till inlandet och utlandet främjade denna utveckling. Uppsvinget tog sig också uttryck i ökat byggande på 1870-talet. Stads kärnan, som tidigare bestått främst av trähus, förvandlades till en stenhusstad i nyrenässansstil. År 1875 hade Helsingfors 31 000 invånare.

Näkymä Kalliorannan huvilasta Eteläsatamaan yli Makasiinirannan. Eugen Hoffers 1860-luku. Helsingin kaupunginmuseum.

Vy från Kallioranta över Magasinstranden och i fonden Södra Hamnen. Eugen Hoffers 1860-talet. Helsingfors stadsmuseum.

Engelin vuoro-opetuskoulua varten suunnittelema kivirakennus Kasarminkatu 21:ssä. Snellman toimi vuoro-opetuskoulun johtokunnan puheenjohtajana 1850-luvun lopulla. Tiloissa toimi myöhemmin kansakoulu. Museovirasto.

Den av Engel ritade växelundervisningsskolan vid Kaserngatan 21. I slutet av 1850-talet var Snellman ordförande för skolans direktion. Sedermera verkade en folkskola i byggnaden. Museiverket.

sivistäviä arkisin toimivia kouluja: ala- ja yläalkeiskouluja, ruotsinkielinen tyttökoulu, Tarkka-ampujapataljoonan koulu, kreikkalais-venäläisen seurakunnan koulu, Helsingin lyseo sekä lähes 30 pientä ”mamsellikoulu”. Noin 60 % lapsista kävi koulua.

Helsinkiin perustettiin 11.5.1866 annetun kansakouluasetuksen mukaisesti kansakoululaitos, jota johti kansakouluntarkastaja. Kuusi alakansakoulua aloitti toimintansa syksyllä 1867 ja neljä yläkansakoulua kaksi vuotta myöhemmin. Suomenkielisille ja ruotsinkielisille lapsia varten perustettiin omat koulut. Yläkansakoulut olivat tytöille ja pojille erikseen. Vuosidadan vaihteeseen mennessä Helsinkiin oli perustettu 11 ruotsinkielistä ja 12 suomenkielistä alakansakoulua sekä 9 ruotsinkielistä ja 10 suomenkielistä yläkansakoulua. Poikien ja tyttöjen yläkansakoulut toimivat erikseen.

Ruotsinvallan ajalta periytynyt Helsingin vanha triviaalikoulu lakkautettiin vuonna 1841 ja sen toimintaa jatkoi yläalkeiskoulu. Yliopiston opettajat perustivat yksityisiä oppikouluja. Helsingin lyseo perustettiin vuonna 1831. Tytöille oli ollut tarjolla 1830-luvulta lähtien opettajien ylläpitämiä yksityiskouluja.

Skolliv i Helsingfors på 1800-talet

Att Finland anslöts till Ryssland år 1809 inverkade inte på skollivet i Finland, där skolpraxisen från svenska tiden levde kvar in på 1840-talet. Skolväsendet, som främst handlat om prästutbildning, bestod av pedagogier med 1–2 årskurser, 4–5 åriga trivialskolor och treåriga gymnasier. Det ryska skolsystemet avvek från det svenska bl.a. genom att det även inbegrep skolor för flickor, att skolorna verkade i samband med universiteten och att skoldisciplinen var humanare. För det gamla Helsingfors var den viktigaste skolstaden Borgå, där landets enda lyceum verkade. Ända in på 1810-talet var trivialskolan den enda läroinrättningen i Helsingfors.

Redan före folkskolan började införas år 1867 fanns det i Helsingfors olika skolor för folkundervisning. Direktionen för fattigvården sörjde för att de barn som togs in på fattighuset fick undervisning. På Skatudden grundades den första s.k. fattigskolan för vanligt folk år 1817, och år 1839 började en växelundervisningsskola enligt populär mellaneuropeisk modell verka, till en början bara för pojkar. Handarbetskolan för fattiga flickor gjordes år 1840 om till en växelundervisningsskola. I växelundervisningsskolan bistod de äldre eleverna läraren genom att leda de yngres läs- och skrivövningar i små grupper. År 1858 grundades i samband med växelundervisningsskolan den för både flickor och gossar avsedda Suomalainen Koulu (Finska Skolan).

På 1840- och 50-talet fanns det i Helsingfors olika småbarnsskolor, ett slags föregångare till barnträdgårdarna. För hantverkarlärlingar gavs undervisning vid söndags- och aftonskolor. Dessutom fanns det på 1860-talet övriga allmänbildande skolor som verkade på vardagarna: lägre och högre elementarskolor, en svenskspråkig fruntimmersskola, Skarpskyttebataljonens skola, ryska grekisk-ortodoxa församlingens skola, Helsingfors Lyceum samt nästan 30 små mamsellskolor. Omkring 60 procent av barnen gick i skola.

Koulussa noudatettiin tähän liitettyä

Lukujärjestystä.

Vanhemmat lapset.

9—10	Maanantai.	Tiistai.	Keskiviikko.	Torstai.	Perjantai.	Lauvantai.
	<i>Uskonoppia.</i>		<i>Uskonoppia.</i>		<i>Uskonoppia.</i>	
10—11	<i>Maanopasta.</i>	<i>Kuvaantoa.</i>	<i>Laulua.</i>	<i>Maanopasta.</i>	<i>Kuvaantoa.</i>	<i>Laulua.</i>
11—12	{ <i>Yht. ja Suom. Historiaa.</i> <i>Käsityötä.</i>		<i>Käsityötä.</i>	{ <i>Yht. ja Suom. Historiaa.</i> <i>Käsityötä.</i>		<i>Käsityötä.</i>
3—4	<i>Luvunlaskua.</i>			<i>Luvunlaskua.</i>		
4—5	<i>Kirjotusta.</i>			<i>Kirjotusta.</i>		
Nuoremmat lapset.						
9—10	<i>Tajunharjotusta.</i>		<i>Sisälukua.</i>	<i>Tajunharjotusta.</i>		<i>Sisälukua.</i>
10—11	<i>Sisälukua.</i>		<i>Laulua.</i>	<i>Sisälukua.</i>		<i>Laulua.</i>
11—12	<i>Pääluvunl.</i>	<i>Kirjotusta.</i>	<i>Tajunharjoit.</i>	<i>Pääluvunl.</i>	<i>Kirjotusta.</i>	<i>Tajunharjoit.</i>

Suomalaisen Koulun lukujärjestys vuodelta 1860. Digoitu teoksesta Helsingin kansakoulun ensi vuodet. Toim. J. Länkelä 1903.

Läsordning från Suomalainen Koulu (Finska Skolan) år 1860. Kopia av verket *Helsingin kansakoulun ensi vuodet.* (folkskolan tidigaste år i Helsingfors) Red. J. Länkelä 1903.

Oppikouluoloja uudistettiin vuosina 1843, 1856 ja 1872 julkaistuilla koulujärjestyksillä. Niillä luotiin edellytykset koululaitokseen kuuluvien tyttökoulujen perustamiselle ja opettajien koulutukselle. Oppikouluiksi määriteltiin aluksi lyseot, reaalikoulut ja tyttökoulut ja myöhemmin 1883 annetun asetuksen mukaan 8-luokkaiset klassilliset ja reaalilyseot sekä kaksi- ja neliluokkaiset alkeiskoulut. Asetuksen myötä voitiin perustaa myös yliopistoon johtavia suomenkielisiä lyseoita.

Helsinkiin perustettiin 1870- ja 1880-luvuilla ensimmäinen ruotsinkielinen yhteiskoulu, yksityinen suomenkielinen alkeisopisto (myöh. normaalikoulu) sekä suomenkielinen yhteiskoulu.

I enlighet med en förordning om folkskolor av den 11 maj 1866 upprättades ett folkskolväsende i Helsingfors. Det leddes av en folkskolinspektör. Hösten 1867 startade sex lägre folkskolor, och två år senare fyra högre dito. Skilda skolor grundades för svensk- resp. finskspråkiga. År 1900 hade Helsingfors 11 svensk- och 12 finskspråkiga lägre folkskolor och 9 svensk- resp. 10 finskspråkiga högre folkskolor. De högre folkskolorna var skilda för gossar och flickor.

Den gamla trivialskolans från svenska tiden gjordes år 1841 om till en högre elementarskola. Privata lärdomsskolor grundades av universitetslärare. Helsingfors Lyceum grundades år 1831. Redan på 1830-talet fanns även privata, av lärarna hållna, skolor för flickor.

Opetus ja J. V. Snellmanin kasvatustavoitteet

Johan Vilhelm Snellman piti kansanopetuksen uudistamista ja kansakoulujärjestelmän kehittämistä tärkeänä. Hän arvosteli käytössä olleita opetusmenetelmiä ja -ohjelmia. Omalla äidinkielellä annetun opetuksen tason piti vastata väestön sivistystasoa. Lisäksi opetusta tuli antaa sekä pojille että tytöille ”olemukseltaan samanlaisina”.

Snellmanin kasvatuseriaatteiden lähtökohtana oli, että koulun tehtävä oli kodissa saadun kasvatuksen jatkaminen ja hyödyntäminen. Lapsen kannustaminen omaan ponnisteluun, järjestäytyneeseen kehittämiseen ja rakkauteen työhön edellytti kasvatettavissa moraalista sivistystä ja lämmintä totuuden ja oikeuden rakkautta, minkä antaminen kuului ainoastaan kodille kuten Snellman eräässä puheessaan toteaa: ”Mikä istutettiin lapsen pieneen sieluun, sitä ei hävitetä. – Et siis vaikuttanut ainoastaan lapseesi, rakastava isä, hellä äiti! – Vaikutit ihmiskuntaan. – Sanotaan että perhe on naisen maailma, mutta unohdetaan lisätä että perhe on kansakunnan elämän juuri, ja kansakunnat vaikuttavat välittömästi ihmiskuntaan.”

Snellmanin mielestä kouluopetus kuului myös tytöille. Snellman myötävaikutti esimerkiksi tyttökoulun perustamiseen Kuopioon, koska hänen mielestään ”Naissivistyksen laiminlyöminen on suurin menneiden aikojen barbariasta vielä jäljellä oleva vääryys naista kohtaan. Se on vääryys, joka kostautuu katkerasti valtiolle ja sen etujen valvojille – miehille.”

Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa ei huomioitu kasvatustavoitteita. Kansakoulun isänä pidetty Uno Cygnaeus asetti kansakoululle sveitsiläisen ja saksalaisen kasvatuskäsityksen mukaisesti sosiaalipedagogisen tehtävän ja kristillissiveellisen kasvatuspäämäärän. Hän oli kiinnostunut myös alkuopetuksesta fröbeliläisen pikkulasten pedagogiikan hengessä.

Snellman piti hyvin tarkan eron leikkimisen ja koulun vaatiman työn välillä. kansakoulukysymyksen ratkaisussa Snellman ei hyväksynyt Uno Cygnaeuksen

Undervisningen och J.W. Snellmans pedagogiska principer

Som redan tidigare nämnts upplevde Johan Wilhelm Snellman att en förnyelse av folkundervisningen och inrättande av ett folkskolväsende var av största vikt. Han var också kritisk mot den undervisning som fanns. Nu skulle undervisning ges på folkspråket och motsvara dess bildningsnivå. Dessutom skulle väsentligt lika undervisning ges åt gossar och flickor.

Utgångspunkten för Snellmans Snellmans pedagogiska principer var att skolan skulle bygga vidare på den uppfostran som barnen fick i hemmen. Det var enligt honom hemmets uppgift att ge den moraliska bildning och varma kärlek till sanning och rättvisa som krävdes för att barnet skulle kunna sporras till flit och initiativ, ordningssinne och kärlek till arbetet. Snellman konstaterade i ett av sina tal att de plantor som sås i ett barns själ inte kan ryckas upp, och att de kärleksfulla fäder och mödrar som fostrade sina barn inte bara gjorde något för barnet självt utan för hela mänskligheten. Att familjen inte bara, som det sägs, är kvinnans

Tytöt koulussa. Tussipiirros. August Mannerheim v. 1850. Helsingin kaupungin museo.

Flickor i skola. Tuschteckning. August Mannerheim 1850. Helsingfors stadsmuseum.

omaksumaa työkasvatusaatetta. Snellmanin mukaan Cygnaeus astui harhaan väittäessään koulua edeltäviä lastentarhoja oivalliseksi keinoksi kasvattaa lapsia työn avulla työhön vaikka kysymys oli leikin avulla työhön. Snellman painotti, että työtä ei saa muuttaa leikiksi, koska se on totta eikä leikkiä saa muuttaa työksi, koska se on huvia. Lapsi saa leikkiä kunnes kestää työtä.

värld utan roten till hela nationens existens, och att nationerna hade direkt inverkan på mänskligheten.

Enligt Snellman skulle även flickor få skolundervisning. Han medverkade bl.a. till grundandet av en flickskola i Kuopio. Försummandet av kvinnobildning, menade han, var den största orättvisa som ännu levde kvar från svunna tiders barbari, en orättvisa som bittert skulle hämma sig för staten och dess intressebevakare männen.

Folkskolförordningen anno 1866 nämner inga pedagogiska mål. Uno Cygnaeus, som betraktas som folkskolans fader, uppställde med stöd av fostringsprinciper från Schweiz och Tyskland främst socialpedagogiska och kristna sedelärande syften för folkskolan. Cygnaeus var också intresserad av småbarnspedagogik i fröbelsk anda.

Snellman gjorde mycket klar skillnad mellan lek och skolarbete. I folkskolefrågan godkände han inte den princip om fostran genom arbete som Cygnaeus omfattade. Enligt Snellman gjorde Cygnaeus ett misstag när han påstod att barnträdgårdarna för småbarn var ett utmärkt sätt att med arbetets hjälp fostra barn till arbete. Det handlade ju i själva verket om att med lek fostra till arbete. Snellman betonade att arbete inte fick göras till lek, eftersom arbete är verklighet, och lek inte får göras till arbete, eftersom lek är förlustelse. Barn skulle få leka tills de klarade av att arbeta.

Näyttelyn oheisaineistoksi laadittiin aihetta laajemmin käsittelevä julkaisu, joka on saatavissa mm. verkkojulkaisuna tietokeskuksen kotisivulta.

En dokumentation av utställningsmaterialet har utgivits bl.a. som webbpublikation på Faktacentralens hemsidor.